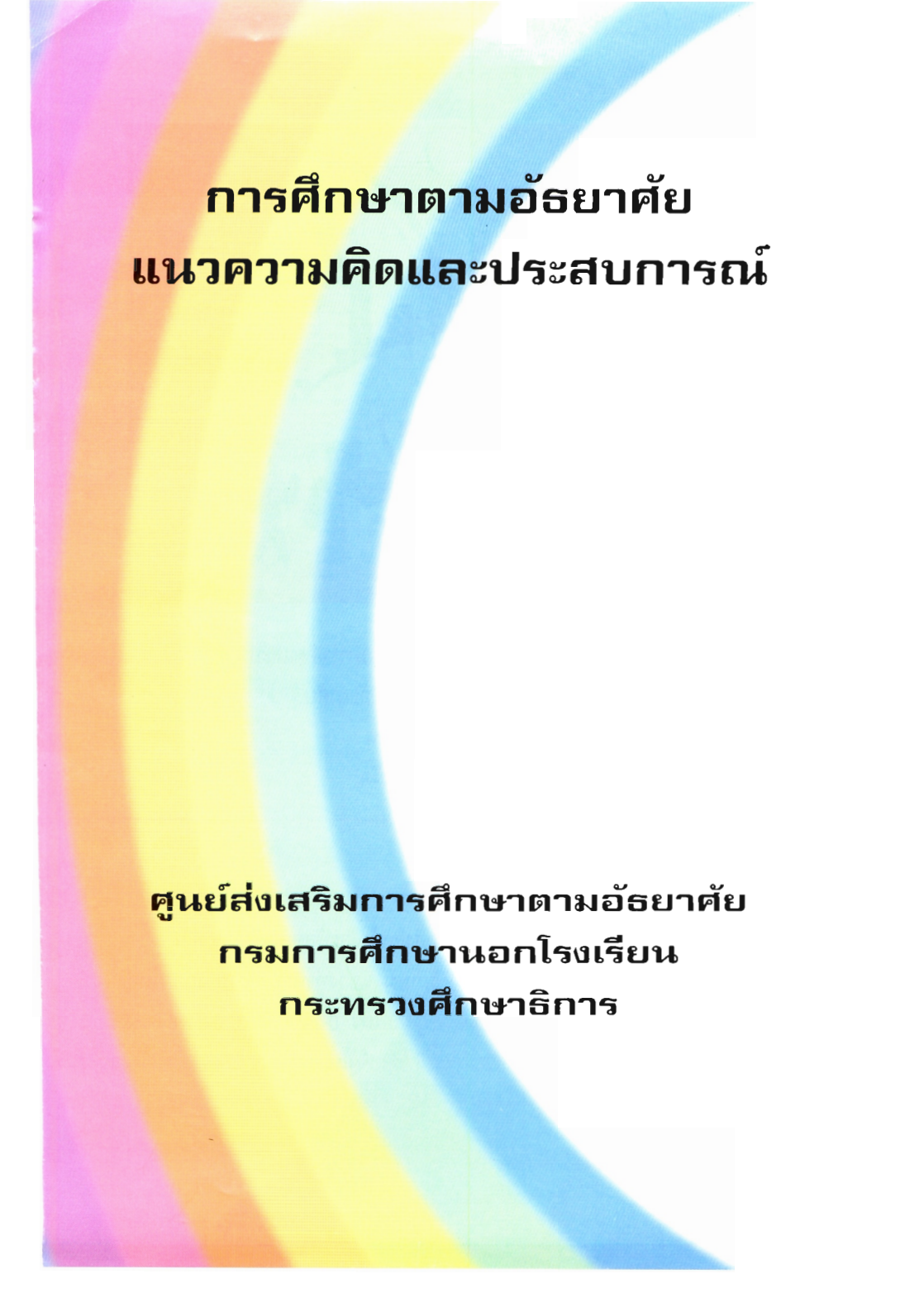

การศึกษาตามอัธยาศัย แนวความคิดและประสบการณ์

ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย
กรมการศึกษานอกโรงเรียน
กระทรวงศึกษาธิการ

การศึกษาตามอัธยาศัย แนวความคิดและประสบการณ์

**ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย
กรมการศึกษานอกโรงเรียน
กระทรวงศึกษาธิการ**

ชื่อหนังสือ

การศึกษาตามอัธยาศัย แนวความคิดและประสบการณ์

พิมพ์และเผยแพร่

ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย

กรมการศึกษานอกโรงเรียน

ผู้สนับสนุนการจัดพิมพ์

บริษัท แพลน พับลิชชิง จำกัด

ISBN :

974-7397-97-8

จำนวนพิมพ์

1,500 เล่ม

ปีที่พิมพ์

พฤศจิกายน 2544

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.)

313/1 ถนนเพชรเกษม แขวงท่าพระ เขตบางกอกใหญ่

กรุงเทพมหานคร 10600 โทร. 0-2466-6052, 0-2466-6053

นายถิ์ฐ์ ปวีนวิวัฒน์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. 2544

คำนำ

การศึกษาทั้งมวลนั้น เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ที่บ้านเมื่อเราเกิดขึ้นมา พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง พยายามสอนให้เราเรียนรู้ตั้งแต่การกิน การนอน การพูด สอนให้เราเชื่อให้เราทำ ให้เราคิด ให้เราเป็นอย่างที่ครอบครัวของเราเป็น สิ่งที่เราได้รู้ ได้เรียนได้เป็นนั้น จะเกิดขึ้นเพราะความต้องการของเราที่ไม่ แต่เป็นกระบวนการที่เราพยายามปรับตัวเราให้เป็นคนของครอบครัว ซึ่งต่อไปก็ขยายไปสู่การเป็นคนของชุมชนและสังคมนั้น ๆ เป็นการเรียนรู้โดยวิถีธรรมชาติของสังคมมนุษย์

เมื่อเราเติบโต เราก็ถูกสอนให้มีความรู้ ความเชื่อ และสามารถมีพฤติกรรมหรือทำอะไรต่าง ๆ ได้ตามที่สังคมต้องการ โดยกระบวนการของโรงเรียน ซึ่งเป็นแหล่งที่สองที่ทำให้เราได้รู้ ได้เรียน ได้เป็น แต่ในขณะที่เราอยู่ในระบบของโรงเรียน เราได้หยุดที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่เราอยากรู้ และในสิ่งที่เราไม่คิดว่าจะได้อีกมากมาย ซึ่งไม่ใช่เป็นสิ่งที่เราเรียนรู้ได้จากกระบวนการของโรงเรียน

ตลอดชีวิตของเราแต่ละคน เราเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมทางสังคมรอบ ๆ ตัวเราอยู่ตลอดเวลา นอกจากโรงเรียนแล้ว ในที่เล่น ที่ทำงาน ที่พักผ่อน หย่อนใจ ในบ้าน ในกลุ่มเพื่อน ในที่ต่าง ๆ ทำให้เราเรียนรู้อะไรต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ สิ่งที่เราได้รู้ ไม่มีครู ไม่มีหลักสูตร ไม่มีหนังสือ ไม่มีตำรา ไม่มีข้อสอบ แต่ก็ไม่ได้อ่านขึ้นมาโดยไม่ได้อะไรเลย การเอาตัวของเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง หรือกับใครคนใดคนหนึ่ง จะโดยตั้งใจที่จะเรียนรู้หรือไม่ก็ตาม จะโดยวัตถุประสงค์อื่น

นอกเหนือจากวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ก็ตาม ก็อาจก่อให้เกิดการเรียนรู้
ขึ้นมาได้ แม้แต่จะอยู่คนเดียว จะอ่านหนังสือ ดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุ เล่นอินเทอร์เน็ต
ก็ทำให้เราเรียนรู้ขึ้นมาได้ สิ่งเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนอกเหนือจาก
กิจกรรมในโรงเรียน และแตกต่างไปจากกิจกรรมการศึกษานอกระบบที่มี
หลักสูตรมีรูปแบบวิธีไหนที่เป็นเรื่องเป็นราวกว่า สิ่งเหล่านี้อาจเรียกได้ว่าเป็น
การเรียนรู้ตามอัธยาศัย ที่คนเรียนก็ไม่รู้ไม่ได้ตั้งใจว่าจะเรียน คนสอน
ก็ไม่ได้ตั้งใจว่าจะสอน แต่ทำให้คนทั้งคนที่ได้เรียนและคนที่ได้สอนเกิดความรู้ขึ้น
แต่ก็เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ไม่ใช่เรื่องของการเรียนรู้

ในทางที่ตรงกันข้ามกับการเรียนรู้ซึ่งก็คือการจัดการศึกษา ควรที่
จะต้องเข้าใจความแตกต่างที่ชัดเจนระหว่างการเรียนรู้กับการศึกษา ก็คือ
การศึกษานั้นเป็นเรื่องของการจัดการให้คนเกิดการเรียนรู้ขึ้น จึงต้องมีครูซึ่งจะ
ทำบทบาทเป็นผู้สอน มีหลักสูตร มีแนวการสอน มีเรื่องที่จะสอน วิธีที่จะสอน
รวมทั้งการจัดการประเมินผลว่า คนที่เรียนได้เรียนรู้จริงหรือไม่ ในขณะที่การ
เรียนรู้เป็นมุมมองของผู้เรียน ซึ่งมีอิสระที่จะเลือกเรียนตามที่ตนเองสนใจ ไม่ใช่
ผู้ถูกกระทำในกระบวนการของการศึกษา แต่เป็นผู้กระทำเพื่อให้เกิดการเรียนรู้
ด้วยตนเอง โดยกระทำต่อสิ่งต่าง ๆ รอบ ๆ ตัว สำหรับการศึกษาตามอัธยาศัย
แล้ว กรอบความคิดเรื่องหลักฐาน แนวการสอน การวัดผลประเมินผล
ไม่สามารถอธิบายได้ เนื่องจากเป็นมิติของการจัดการให้บุคคลเรียนรู้ตามวิธี
ธรรมชาติ ไม่มีรูปแบบชัดเจนตายตัว

เมื่อกล่าวถึงการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยจึงต้องประนีประนอม
ระหว่างอิสรภาพที่จะเรียนรู้ของผู้เรียนและความปรารถนาดีที่จะสนับสนุน

ให้เกิดการเรียนรู้ของผู้สอน ดังนั้นการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยจึงเป็น การจัดบรรยากาศ สถานการณ์ สภาพแวดล้อม เงื่อนไข ที่จะส่งเสริมให้บุคคล ได้เรียนรู้ ทั้งที่จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม หรือทั้งที่จะตอบสนองความสนใจ กระหายใคร่รู้ และการพักผ่อนหย่อนใจ โดยที่ผลของการเรียนรู้นั้นนำมาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต การทำงานให้ดีขึ้น หรืออาจนำผลของการเรียนรู้นั้นไปสู่ กระบวนการของการยอมรับความรู้และประสบการณ์เพื่อเทียบโอนไปสู่ การศึกษาในระบบอื่น ๆ และเนื่องจากการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการส่งเสริม การเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้ในครอบครัว ในชุมชน ในที่ทำงาน ในกลุ่มเพื่อนฝูง คนคุ้นเคย เรียนรู้จากสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ ฯลฯ ดังนั้นหน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดการ ศึกษาตามอัธยาศัยโดยตรงจึงไม่มี จะมีก็เพียงหน่วยงาน หรือองค์กร ที่จัด กิจกรรมต่าง ๆ และเอื้อให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ตามอัธยาศัย เช่นเดียวกับผู้จัด ซึ่งก็จะหาผู้จัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่ชัดเจนไม่มี นอกจากผู้จัดที่จะสามารถ สร้างบรรยากาศ สถานการณ์ สภาพแวดล้อมหรือเงื่อนไขให้บุคคลเกิดการ เรียนรู้ตามอัธยาศัยขึ้น

โดยหลักการแล้ว การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยควรจะคำนึงถึงหลักการ ดังนี้

1. การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการศึกษาเพื่อตัวผู้เรียนเอง ขึ้นอยู่กับ ความสนใจใฝ่รู้ ความพอใจที่จะเรียนรู้ (ฉันทะ) ผู้เรียนจึงเป็นศูนย์กลางของ การเรียนรู้อย่างแท้จริง เพราะผู้เรียนเป็นผู้ตระหนักรู้เองว่าเรียนรู้หรือไม่ และผลของการเรียนรู้นั้นเกิดประโยชน์อย่างไร

2. การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นวิถีชีวิต เป็นวัฒนธรรมของมนุษยชาติ เพราะมนุษย์จะเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ จะตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม แต่ไม่อาจปฏิเสธที่จะไม่เรียนรู้ไม่ได้ เพราะการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

3. สังคมแห่งการเรียนรู้ มักจะจัดบรรยากาศ สถานการณ์ ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้บุคคลได้เรียนรู้ตามความสนใจ ตามความต้องการของตนเอง เช่น จัดห้องสมุดขึ้นในที่ต่าง ๆ ทั้งเป็นส่วนหนึ่งของอาคารของสำนักงาน หรือจัดเป็นเอกเทศ เช่น ห้องสมุดประชาชน จัดรายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ ตลอดจนสื่อสารมวลชนต่าง ๆ รวมทั้งหนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร ตลอดจนจัดกิจกรรมอื่น ๆ เช่น ป้ายประกาศ หรือแม้แต่การเรียน เล่นเกมส์ การพักผ่อนหย่อนใจ การบันเทิงต่าง ๆ เช่น ละคร ดนตรี ฯลฯ ซึ่งส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง เป็นการศึกษาตามอัธยาศัย

4. การส่งเสริมให้บุคคลสามารถเข้าถึงการศึกษาตามอัธยาศัยจะต้องแพร่กระจายแหล่งการเรียนรู้ให้มากขึ้น หลากหลายขึ้น ใกล้เคียงผู้เรียนขึ้น เพื่อสะดวกต่อการใช้บริการบทบาทของนักการศึกษาตามอัธยาศัยจะต้องส่งเสริมประสานงาน กระตุ้น หน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชนต่าง ๆ ให้จัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ให้มากขึ้น รวมทั้งให้คำแนะนำ ในการจัดการ การส่งเสริมมาตรฐาน

5. การส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัธยาศัยให้กับผู้เรียน ควรจะได้รับการพิจารณาให้ดำเนินการให้มากขึ้น โดยเฉพาะการสร้างเสริมเจตคติการใฝ่รู้ ความมีฉันทะที่จะเรียนรู้ การสร้างเสริมทักษะการเรียนรู้ตั้งแต่การส่งเสริมการอ่าน

การเขียน การพูด การฟัง ในระดับที่จะสามารถแสวงหาความรู้ได้และสามารถ
คิดวิเคราะห์เพื่อนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ได้

การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นรูปแบบหนึ่งของระบบการศึกษาตลอดชีวิต
แม้จะอยู่ได้โดยลำพังของการศึกษาตามอัธยาศัย แต่ก็จะต้องเสริมต่อกับ
การศึกษาในระบบ และการศึกษานอกระบบ จึงจะทำให้การศึกษาของบุคคล
แต่ละคนเกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการพัฒนาตนเอง และจะเป็นรากฐานของ
การพัฒนาอื่น ๆ ต่อไป ความคิดในเรื่องการศึกษาตามอัธยาศัย ควรจะต้อง
พัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดองค์ความรู้สำหรับการนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง

การจัดทำเอกสาร เรื่อง “การศึกษาตามอัธยาศัย” ครั้งนี้เกิดขึ้นจากการ
ประชุมสัมมนาเพื่อพัฒนาแนวคิดการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการระดมความ
คิดเห็นจากนักวิชาการที่ศึกษาค้นคว้าและปฏิบัติงาน ในสิ่งที่เรียกว่า “การศึกษา
ตามอัธยาศัย” โดยจัดแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ว่าด้วยแนวความคิดหลักการ
ของการศึกษาตามอัธยาศัย ส่วนที่สองว่าด้วย หลักการในการจัดการศึกษา
ตามอัธยาศัย ซึ่งเป็นส่วนที่บอกถึงความแตกต่างของการศึกษาตามอัธยาศัย
กับการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ ส่วนที่สาม เป็นส่วนที่นำเสนอกรณีตัวอย่างของ
กิจกรรมการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งผู้อ่านสามารถนำไปลองปฏิบัติและพัฒนา
ให้กว้างขวาง ลุ่มลึกยิ่งขึ้น มีท่านผู้ใหญ่ในวงการการศึกษาหลายท่านที่เข้าใจ
เรื่องการศึกษาตามอัธยาศัยได้กรุณาชี้แนะว่า “ให้ระวังอย่าไปวางระบบหรือ
จัดการอะไรกับการศึกษาตามอัธยาศัยให้มากนัก เพราะมันจะกลายเป็น
การศึกษานอกระบบไป” การทำความเข้าใจเรื่องการศึกษาตามอัธยาศัย จึงเป็น
ความจำเป็นที่จะต้องมองและเข้าใจโดยออกไปจากกรอบความคิดเดิมในเรื่อง

การศึกษาอย่างที่เคย์รู้เคยเรียนมาและกลับไปสู่หลักธรรมชาติที่เราสามารถเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ได้โดยอิสระ ไม่จำเป็นต้องจัดหมวดหมู่ความรู้เป็นหลักสูตร ไม่ต้องมีวิธีการเรียนการสอนชัดเจน เพราะบางครั้งผู้เรียนรู้ไม่รู้ตัวที่กำลังเรียนผู้สอนก็ไม่รู้ที่กำลังสอน และผู้เรียนเป็นผู้ประเมินตนเองว่าพอหรือยัง ข้อสำคัญก็ต้องแยกการเรียนจากการศึกษาตามอรรถาธิบายออกจากการสอบประเภทสอบเทียบ หรือเทียบโอนผลการเรียนเพราะเป็นคนละส่วนกัน

คณะผู้จัดทำเอกสารฉบับนี้จัดทำในนามของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ขอขอบพระคุณบริษัท แพลน พับลิชซิ่ง จำกัด ที่สนับสนุนในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ และหวังว่าเอกสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ในการให้ความเข้าใจ และเปิดทางไปสู่การพัฒนาความคิดให้กว้างขวางหลากหลายยิ่งขึ้น ยิ่งถ้าหากจะเป็นประเด็นในอภิปรายกันก็จะยิ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ตามอรรถาธิบายที่เป็นประโยชน์แก่วงการการศึกษาไทยต่อไป

ชัยยศ อิ่มสุวรรณ์ Ph.D.

บรรณาธิการ